

4. Щедрин П. В. Введение в правовую теорию мер безопасности: Монография / Краснояр. гос. ун-т. — Красноярск, 1999. — 180 с.
5. Ломброзо Ч. Преступный человек. — М.: ЭКСМО, 2005. — 880 с.
6. Ферри Э. Уголовная социология: Пер. с 5-го фр. изд. 1905 г. / Под ред. и с предисл. С. В. Поздышева; Пер. О. В. Поздышева. — М.: В. М. Саблиц, 1908. — 615 с.
7. Прице А. Защита общества и преобразование уголовного права / Под ред. и с предисл. Г. С. Фельдштейна; Пер. с фр. Е. Маркеловой. — М.: В. И. Знаменский и Ко, 1912. — 161 с.
8. Дриль Д. А. Учение о преступности и мерах борьбы с нею / Вступ. ст.: В. М. Бектерев, М. Ковалевский, А. О. Копи. — С.Пб.: Шиповник, 1912. — 702 с. — Репринт. копия.
9. Пабоков В. Д. Об «опасном состоянии» преступника как критерии «меры защиты». — С.Пб.: Обществ. польза, 1911. — 21 с.
10. Ансель М. Новая социальная защита: Гуманистическое движение в уголовной политике / Под ред. А. А. Пионтковского; Пер. с фр. Н. С. Лапшиной. — М.: Прогресс, 1970. — 312 с.
11. Туляков В. А. Предмет уголовно-правового регулирования: к постановке проблемы // Научові праці Одеської національної юридичної академії. — О., 2007. — Т. 6. — С. 150–161.

УДК 343.34(477+73)

Є. Ю. Полякський

СТАНОВЛЕННЯ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ ТА США

Проведення порівняльного аналізу систем призначення кримінального покарання в Україні та Сполучених Штатах Америки треба розпочинати зі з'ясування історичних особливостей їх розвитку у національному законодавстві даних країн.

Загальновідомим фактом є те, що правові системи України та США ніколи не зазнавали взаємного впливу. Обумовлено це як географічним положенням країн, так і історичними відмінностями у розвитку — США адоптували англійське загальне право, а право України розвивалося на фундаменті Давньоруської Правди, законів Російської імперії та Радянського Союзу.

Питання історичного розвитку систем призначення покарання знаходять своє відображення у чималій кількості наукових робіт. Зокрема, Т. В. Непомняща присвятила цій проблематиці розділ своєї монографічної праці «Призначення покарання: теорія, практика та перспективи» [1]. Слід зазначити, що при дослідженні проблематики автори припускаються однієї помилки, а саме, вони підмінюють поняття призначення покарання поняттям кримінального покарання. Тобто досліджується історичний розвиток інституту кримінального покарання, в той час як аспекти його призначення авторами ігноруються.

Становлення інституту призначення покарання в сучасному кримінальному праві України відбулося на основі кримінального законодавства радянського періоду. Проте розвиток потребує дослідження в хронологічному порядку, тому слід звернутися до періодизації історії кримінального права України. Можна виділити п'ять періодів в історії кримінального законодавства, що існувало на території сучасної Української держави:

1. Період «Руської Правди» та її редакцій.
2. «Литовський» період. «Литовські статuti».
3. Законодавство Російської імперії. Кримінальні Уложення 1845 та 1903 років.
4. Радянський та пострадянський період.
5. Сучасне кримінальне законодавство України.

Слід зазначити, що елементи інституту призначення покарання в сучасному розумінні майже не зустрічаються в Руській Правді та Литовських статутах. Це було обумовлено відсутністю потреби у засобах визначення виду чи розміру покарання, яке встановлювалося на розсуд суду. Формулювання та вказівки щодо покарання за вчинення того чи іншого злочину були не завжди конкретні. Наприклад, досі не зрозуміло, в який період часу передбачуване Руською Правдою покарання «потік та розграбування» перетворилося із вигнання на смертну кару. Те ж саме стосується вказівок «бити нещадно» та ін. [2, 69]. Проте в законі чітко були визначені розміри штрафів, які були найпоширеніші як кримінальне покарання. Таким чином у давньоруському праві призначення кримінального покарання немайнового характеру не мало чіткої регламентації, проте майнові покарання застосовувалися за формальними вказівками закону.

Якісно новим щодо оформлення інституту призначення покарання можна вважати законодавство Російської імперії, зокрема у «Воїнських артикулах» Петра I, Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та Кримінальному Уложенні 1903 р. Найбільшою уваги заслуговує система визначення покарання, передбачена Уложенням про покарання кримінальні та виправні 1845 р. Види покарання наводилися в ієрархічному порядку з урахуванням численних ступенів кожного виду. Найвищий ступінь менш суворого покарання теоретично відповідав найнижчому ступеню більш суворого покарання. Це робило систему призначення покарання незручною у практичному використанні, проте можна вважати, що настільки розвиненим інститут покарання в вітчизняному законодавстві не був навіть у сучасний час. Крім того законодавство встановлювало певні обмеження щодо застосування тих чи інших видів покарання до окремих категорій засуджених, та особливі умови застосування покарання [3, 96]. В свою чергу, Кримінальне Уложення 1903 р. було кроком назад щодо законодавчого оформлення системи призначення покарання.

Радянський період може бути відзначений створенням прообразу сучасної вітчизняної системи призначення покарання. Кримінальний кодекс УРСР 1960 р. визначив основу цієї системи у виді загальних засад призначення покарання. Деякі науковці ототожнюють загальні засади та принципи призначення покарання, проте такі твердження не є коректними, тому що ці категорії не збігаються за обсягом та змістом.

Остаточне оформлення вітчизняної системи призначення покарання на сучасному етапі розвитку ще не завершено. Відправною його точкою слід вважати прийняття Кримінального кодексу України 2001 р., проте реформування самої системи тільки починається. Окремої уваги заслуговують зміни, внесені

до Кодексу Законом України від 15 квітня 2008 р., значною мірою вони стосувалися саме інституту призначення покарання. Можна вважати, що на даний момент склалася тенденція щодо формалізації покарання, що не є нетиповим для існуючої кримінально-правової доктрини. Проте такі зміни обумовлені посиленням ролі судової влади у державі, яка в свою чергу має бути обмежена, зокрема у питаннях призначення покарання.

Такий науковий підхід відповідає концепції формалізації кримінально-правових санкцій, яка покладена в основу федерального законодавства про призначення покарання у США. Якщо майбутнє українського кримінального права саме за формально визначеними санкціями, то самий час звернутися до існуючого досвіду США у цієї галузі. Такий досвід дає змогу заздалегідь визначити як позитивні, так і негативні сторони даної концепції та вжити заходів до відвернення можливих помилок.

Розвинення інституту призначення покарання в США проходило в істотно інших умовах. По-перше, в основу правової системи було покладено англійське статутне законодавство та право судового прецеденту. По-друге, до створення США законодавство окремих штатів розвивалося ізольовано, що вплинуло на різноманіття законодавчих моделей кримінального права у штатах. По-третє, деякі штати зазнали впливу законодавства континентального типу, наприклад штат Луїзіана, колонізований французами. Логічно, що право держави-домініону залишило свій слід у наступному законодавстві колонії.

Також слід зазначити, що історичний період розвитку права США становить менш ніж 250 років, якщо рахувати з моменту консолідації штатів з метою створення єдиної держави. Безумовно, слід враховувати англійське колоніальне право та простежити еволюцію інституту призначення покарання починаючи саме з нього. Проте навіть у сучасному статутному законодавстві Англії та Північної Ірландії практично відсутні вказівки щодо призначення покарання [4]. Аналогічна ситуація існувала і за часів колонізації Північної Америки.

Принциповою особливістю права США є дворівнева система законодавства, що також стосується й інституту призначення кримінального покарання [5, 1–2]. Кожний зі штатів має власну систему законодавства, яка співіснує з федеральним законодавством — єдиним для всіх штатів. Таким чином, в зведеному кримінальному праві США існує велика кількість ізольованих систем призначення покарання, що практично унеможлиблює проведення універсального дослідження інституту призначення покарання у США. Проте ці системи можуть бути систематизовані на групи за певними ознаками та проаналізовані за основними відмінностями.

Продовжуючи простежувати історичний розвиток американського законодавства про призначення покарання, необхідно наголосити на непослідовності теоретичних підходів та запроваджених законодавчих моделей. У XIX сторіччі в кримінально-правовій науці США центральне місце посідали ідеали реабілітації злочинців, що обумовлювало націленість законодавства на практичну реалізацію цих ідей. Зокрема, це передбачало особливі умови до відбування пока-

рання, що покладалися судом на засудженого, та ін. Яскравим прикладом реабілітаційної кримінальної політики держави були так звані «реформаторії», в'язниці з різними системами одиночного ув'язнення [3, 315–316]. Але к початку минулого сторіччя практика остаточно довела неможливість направлення кримінального покарання лише на виправлення злочинців. Це обумовило перебудову федеральної системи призначення покарання на засадах застосування невизначених вироків. Фактично це зробило засудженого заручником волі судді та адміністрації виправного закладу. Суд був у змозі призначити покарання у вигляді позбавлення волі без встановлення строку, наприклад до моменту втрати особою суспільної небезпечності. Зрозуміло, що втрата особою суспільної небезпечності не може бути об'єктивно констатована, що в деяких умовах сприяє розвитку корупції серед адміністрації пенітенціарних закладів.

Таким чином було проведено перегляд цілей покарання: місце ідеалів виправлення злочинців посіла мета ізоляції злочинців від суспільства, тобто його захисту від соціально небезпечних елементів. Проте зміна цілей покарання та його розуміння не була остаточною революційним перетворенням у кримінальному законодавстві США. З початку 70-х рр. минулого сторіччя почали виказуватися думки щодо необхідності формального врегулювання призначення покарання. Як результат, наприкінці 1984 р. Конгресом США був ухвалений закон, який впровадив принципово нову систему призначення покарання на федеральному рівні. Згідно із законодавством було створено постійно діючий орган державної влади — Федеральну комісію з призначення кримінальних покарань. Функції Комісії полягали в узагальненні судової практики та щорічному виданні так званих Керівництв з призначення покарання. Наведені в них вказівки були визнані обов'язковими для застосування федеральними судами, крім того, практичні межі санкції були максимально звужені, що залишало мінімальні можливості для врахування особистої думки судді щодо розміру покарання [6, 18].

Звичайно, слід зауважити щодо систем призначення покарання окремих штатів. Тенденції розвитку федеральної системи призначення покарання впливали на відповідні системи штатів повільно та частково, а інколи зовсім не мали впливу. Обумовлено це високим ступенем автономності законодавства штатів та його традиційною ізолюваністю.

Загалом система призначення покарання в США змінювалася від дискреційної, тобто заснованої на суддівському розсуді, до формалізованої — побудованої на чітко визначених правилах призначення покарання. Процес становлення системи ще не закінчено, в останні роки набули впливу тенденції щодо послаблення ступеня формалізації призначення покарання. Досвід розвитку системи свідчить про непослідовність законодавця при визначенні загальної концепції та її побудови. Разом з тим це є показником практичної апробації у системі призначення покарання різних теоретичних підходів з метою пошуку найбільш раціонального з них.

Як вже було зазначено, у квітні 2008 р. до Кримінального кодексу України було внесено зміни, які в тому числі значною мірою вплинули на систему при-

значення покарання, додавши до неї формальну складову. Це обумовлює надзвичайну актуальність проблематики порівняльного дослідження систем призначення покарання, оскільки аналіз досвіду реформування відповідної системи у США дозволить уникнути можливих помилок при подальшому вдосконаленні вітчизняного кримінального законодавства.

Література

1. Неспомышляя Т. В. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2006. — 779 с.
2. Древнерусское государство и право / Под ред. Т. Е. Повицкой. — М., 1998.
3. Фойницкий И. Я. Учение о наказании в связи с тюремоведением. — М., 2000.
4. Criminal Justice and Public Order Act 1994 // www.uklaws.org/acts_uk/document72/index.htm
5. Мидор Дж. Д. Суды в Сполучених Штатах. — Сент-Пол, 1991. — 125 с.
6. U.S. Sentencing Commission, Supplementary Report on the Initial Sentencing Guidelines and Policy Statements. — Washington, DC, 1987.

УДК 343.151:340.142

О. С. Кузембаев

ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ХАРАКТЕР СУДОВИХ РІШЕНЬ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Українська правова система на законодавчому рівні не визнає обов'язковості судових та інших правозастовчих прецедентів. У вітчизняній доктрині проблема прецедентного права є однією з самих складних і спірних. Необхідність в обговоренні ролі судового прецеденту в кримінальному праві існує не тільки на теоретичному рівні, того вимагає й практика.

Так суди, здійснюючи судочинство, конкретизують і деталізують загальні норми, розкривають зміст оціночних правових понять і створюють правоположення — прообраз повноцінної норми. Це тим більше важливо, що в умовах демократичної державності неможливо відмовляти у правосудді (наприклад, через відсутність або неповноту закону). Значення судової практики визначається тим, що вона виступає як орієнтир, як приклад для вирішення конкретних, аналогічних справ. У цьому випадку вона впливає на створення не тільки судової політики, але і принципів права, вдосконалювання законодавства, тобто має певне правотворче значення. Необхідність прецедентів, хоча і з деякими обмеженнями, викликана динамізмом суспільних відносин, недостатністю типового законодавчого регулювання, наявністю прогалин, колізій, дефектів у праві.

Про необхідність впровадження судового прецеденту для реформування правової системи України висловлювались такі вітчизняні науковці: М. І. Козюбра, В. О. Котюк, Д. В. Кухнюк, Д. В. Кирилук, Л. А. Луць, Б. В. Малишев, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, В. Т. Нор, А. О. Селіванов, М. І. Сірий, С. В. Шевчук, Г. Г. Шмельова, В. І. Шишкін та інші.